

Szabó Ferenc SJ

## „KÖTÉLTÁNC KÉT ÁLLÁSPONT KÖZÖTT”

Széljegyzetek Balogh Margit Mindszenty-monográfiájához<sup>1</sup>

[Megjelent a *Vigilia* 2016. áprilisi számában (307–311.old.)]

Két hete súlyos csomagot hozott a postás: Balogh Margit történész Mindszenty-monográfiájának két vaskos kötetét – a Szerző jóvoltából. Azóta, főleg az elmúlt héten belemerültem olvasásába; *újraélem korom egyház- és politikatörténetét*: kezdve zalaegerszegi diákéveimtől a vegyes emigrációs tapasztalatokig. A negyvenes évek második felében az egerszegi Deák Ferenc gimnáziumban ellenálltam a fokozódó Mindszenty-ellenes propaganda-hadjáratnak; az ötvenes évek első felében megtapasztaltam a Rákosi vezette kommunista diktatúra megerősödését és az elszánt egyházüldözést. Budapesten mint egyetemista és titokban jezsuita átéltem az '56-os forradalom kegyetlenül szép napjait. November végén Nyugatra szöktem, ahol láttam: a magyar menekülteket ugyan szeretettel fogadták, de a nyárspolgárok, miután, mint egy meccset, megtapsolták szabadságharcunkat, „felvették házipapucsukat és elfelejtették” (Camus). Nem szólva a baloldali írástudók árulásáról! Belgiumi rendi tanulmányaim és párizsi doktori disszertációm előkészítésének éve alatt figyeltem a II. Vatikáni zsinattal beköszöntött egyházi megújulást; majd 1967-től a Vatikáni Rádiónál töltött 25 év során hivatalból is bepillantottam az *Ostpolitik* kulisszatitkaiba.<sup>2</sup> A mai napig követem a Mindszenty-kutatásokat, tanulmányozom a külföldi és hazai szakirodalmat.

Balogh Margit monográfiája figyelembe vette az eddigi szakirodalmat (jó félszáz oldal a forrás- és irodalomjegyzék: 1412–1478), de saját kutatásaival jelentősen kiegészítette, esetenként kiigazította még saját korábbi munkáit is.

---

<sup>1</sup> Balogh Margit, *Mindszenty József (1892–1975)*, I–II., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 1570 oldal. (Cérnafűzött, keménytablás. A kötet mondanivalóját fényképek, dokumentumok és tárgyfotók erősítik fel vagy épp egészítik ki. Számuk meghaladja a kilencszázat, többnyire színes nyomtatásban.) A Szerző jelenleg a monográfia rövidített, angol nyelvű változatán dolgozik.

<sup>2</sup> Lásd Szabó Ferenc SJ, *A Vatikán keleti politikája, Az Ostpolitik színe és visszája*, JTMR–L'Harmattan, Budapest, 2012. Ebben a „Mindszenty-ügyet” az *Ostpolitik* összefüggésében tárgyaltam, nem foglalkoztam a „fehér vértanú” teljes élettörténetével és személyével és az egerszegi lelkipásztor, majd a hercegprímás egész apostoli tevékenységével, az egyház szabadságát és jogait védő, diktatúra elleni harcával. – Újabb tanulmányaim. „Boldogasszony Éve (1947/1948)” in *Zalai Múzeum*, 21., Zalaegerszeg, 2013. 7–10. – „Mindszenty József bíboros – apostol és vértanú” in *Vasi Szemle, Mindszenty József emlékezete*, LXIX.évfolyam, 5. szám, 2015, 665–672. – „Megjelent Mindszenty bíboros emlékiratainak teljes változata”, „Giovanni Cheli (1918–2013) és a »Mindszenty-ügy megoldása«” in *ARACS*, XV. évf., 4. sz., 2015. október 23. 87–95.

A *Bevezetés* (15–22)<sup>3</sup> tájékoztat a kötet megszületéséről, a Mindszenty-irodalomról, a levéltári kutatásokról: 38 hazai, 20 külföldi levéltárból, könyvtárból mintegy másfél évtized alatt összegyűjtött anyagot dolgozott fel. Az eddigi kutatások alaposabb kiegészítéshez,<sup>4</sup> továbbá a háttérösszefüggések rekonstruálásához új forrásokat használt fel.

A Szerző részletesen bemutatja a 20. század második felének politikatörténetét és ennek keretében az egyházi élet és az *egyházpolitika*<sup>5</sup> változását a II. Vatikáni zsinat pápáival. E háttér-információban helyezi el Mindszenty történetét. Néha talán sok is a részletező kitérő, amelyek megtörik a Mindszenty-dráma lendületes megelevenítését. Gondolok itt főleg az egyes országok Mindszentyre vonatkozó diplomáciai jelentéseire: feldolgozásuk néha ugyan megvilágítja az események egy-egy szempontját, de – szerintem – ezek sokszor torzító információk, mivel a diplomaták nem ismerik az üldözött főpásztor egész életművét. Újak az utalások moszkvai forrásokra, bár a KGB irattára még nem áll rendelkezésre. Hasonlóképpen a szentszéki források egy része is feltárássra vár. Jelentősek *Giovanni Barberini monográfiái*, mert teljesebb fénybe állítják Agostino Casaroli szerepét és emlékiratait.<sup>6</sup> Az *Ostpolitik* főszereplője iratainak Pármai Archívuma még jobban kiaknázandó (vö. 21).

*Bevezetése* végén (21–22) Balogh Margit így foglalta össze *szándékát*: „Célunk szerénytelenül nem kevesebb, mint a dolgokat *úgy láttatni, ahogy voltak*. Hogy hitelesen, élményszerűen és mégis dokumentáltan végigvezessük Mindszenty József életét, s hogy eközben megpróbáljuk *feltárni személyiségét* a maga kételyeivel és bizonyosságaival. Az *embert* közelebb hozni az Olvasóhoz sokszor nehezebb feladat, mint az egyházfőt vagy a politikust. Mindszentyt közszereplése során soha nem vezette semmiféle egyéni érdek. Személyében teljesen feloldódott, egyesült a köz- és magáncél, ugyanakkor egyéni és egyedi karaktere meghatározta, hogy miként kívánta megvalósítani közcéljait. (...) A hatalmas ívű életútból nem könnyű megragadni a legfontosabb állomásokat, még kevésbé egyszerű kihámozni a tényeket a propagandaszólamok és illúziók ködéből...” (*Kiemelések tőlem* – Sz. F.)

A Szerző igyekszik megtalálni a *középutat* a szélsőséges, „pártos” vélemények között, főleg, amikor Mindszentynek a politikát érintő nézetéről („első zászlósúrcím”)<sup>7</sup> és ezzel kapcsolatban az „első közjogi méltóság” hangoztatásáról van szó. A *Bevezetés* végén hangsúlyozza: „Csalódní fog, aki egy hajlíthatatlan és tévedhetetlen ember, ám az is, aki egy bigott és csökönyös főpap portréját várja. Mindszenty

<sup>3</sup> Mivel a két kötet lapszámozása folyamatos, ezentúl csak az oldalszámot adom meg a szövegben.

<sup>4</sup> Balogh Margit korábbi kutatásaiból itt megemlítem előző Mindszenty-életrajzát, amely mostani monográfiája vázlatának („vázának”) tekinthető: *Mindszenty József*, Élet-kép sorozat, Elektra Kiadóház, 2002.

<sup>5</sup> Erről lásd fentebb jelzett monográfiámat (*Ostpolitik*) és az ARACS-ban megjelent tanulmányomat.

<sup>6</sup> Balogh Margit egyikre hivatkozik: *La politica del dialogo*; G. Barberini előző könyve – *L'Ostpolitik della Santa Sede, Un dialogo lungo e faticoso*, Il Mulino, 2007 – A. Casaroli emlékiratait és szándékait igyekszik igazolni, közben feltárja a Vatikánon belüli véleménykülönbségeket.

<sup>7</sup> Vö. Mészáros István, „Az »első zászlósúr«-cím” in *Állok Istenért, Egyházért, hazáért*, METEM, Bp., 2000, 73–84.

József tagadhatatlanul vitatott személyiség és az igazság – mint mindig – ezúttal is a végletek között van.”

Balogh Margit, amikor Mindszenty József életútját végigkíséri, ismertette és értékelt főpásztori tevékenységét, az üldözött egyház és személyek jogait védő primás állásfoglalásait, majd keresztútjának állomásait, bőséges dokumentációra támaszkodva igyekszik bemutatni a személyére és helytállására vonatkozó, sokszor egymásnak végletesen ellentmondó véleményeket. Végző soron az olvasóra bízta a döntést, de előbb azért maga a történész – dilemmák felállításával is – *a középut keresésében véli megjelölni az „igazságot”*.

Szeretném megmutatni, hogy bizonyos életfordulók, döntő események, egymásnak ellentmondó szélsőséges vélemények között haladva, mennyire sikerült ez a (saját hasonlatával) „*kötéltánc két épület (álláspont) között*”.<sup>8</sup>

\*

Egyetérthetünk a *Bevezetés* végkövetkeztetésével: Mindszenty bíboros „sorsa alkalmat kínál, hogy választ keressünk magunkban egy olyan kérdésre: mit is jelenthetett a 20. század Magyarországon kereszténynek (és nem csak katolikusnak) lenni, és mi a kereszténység – világnézeti falakat is átlépő – üzenete a jelen világnak.”

Ugyanezt hangsúlyozza Balogh Margit összegzésében (*Zárószó, 1391–1400*): „E könyv megírása során végig az vezényelte tollunkat, hogy Mindszenty József életpályáját ne az áldozat és a bűnösök, ne a bálvány és a rágalom szembenállásaként ábrázoljuk. (...) Törekvésünk a kiegyensúlyozottság volt, és hogy ez mennyiben sikerült, azt a tisztelt Olvasó megítélésére bízunk.”

*A történész Balogh Margit szándékát és terve jórészt sikeres megvalósítását elismeréssel nyugtázzhatjuk.* (Persze itt saját véleményemet rögzítem.)

Szerencsére több ponton helyreigazítja a pártos és hazug torzításokat, illetve kiemeli az életpálya számos elhallgatott *pozitív mozzanatát*. Felsorolászerűen említek néhányat:

- Pehm József zalaegerszegi apátplébános negyedszázados lelkipásztori és egyházszerző működése,
- minden üldözött emberi jogainak védelme,
- az 1947/48-as Mária Év során a hercegprimásnak az ország lelki-erkölcsi megújulását célzó, tömegeket mozgató beszédei,
- a koncepciók per torzításainak és hazugságainak helyreigazítása (*Sárgakönyv*)
- 1956-os szereplése (meghamisított beszéde),
- börtönéveinek és szenvedéseinek részletes elemzése stb.

Monográfiáját olvasva *itt-ott kérdőjelet* tettem: főleg amikor – a megalkuvásra nem hajlandó „acélember” Mindszentyvel ellentétben – a „valós szocializmussal” párbeszédet, *modus vivendi*-t keresők (Casaroli, Barankovics, Czapik) irányvonalát

<sup>8</sup>

igyekezett igazolni.<sup>9</sup> Erre a témára a Szerző visszatér a *Zárószó*ban (1394). Tény az, hogy a hazai világi és egyházi vezetők a „túlélésért” engedményeket tettek, kompromisszumot kötöttek, de – a történész logikáját követve – visszakérdezek: *mi haszna lett?* Csak az erősödő diktatúra malmára hajtották a vizet. Végül is Mindszenty jól látta a „népi demokrácia” *diktatúrává fajulását*, az ateista egyházat elnyomó, üldöző rendszer taktikázását. A kommunizmus bukása után mindez nyilvánvaló lett, de egyes volt kommunisták vagy „nyugati” baloldali értelmiségiek még továbbra is hittek (hisznek ma is?) a gyakorlatban totalitarizmussá fajult, de elméletileg igaz, világmegváltó marxista messianizmusban.<sup>10</sup>

Itt idézek egy a *diktatúrát jellemző – szimbólumnak is tekinthető* – esetet, amely a megkínzott, börtönben szenvedő Mindszentyvel történt. A prímás visszaemlékezését történetileg igazoltnak mutatja be Balogh Margit (975–979). Mindszenty hosszan ír arról (*Emlékirataim*, 347), hogy a Conti utcai börtön udvarán 1949. október 15-én kivégezték Rajk Lászlót. A prímás a börtöncella ablakából végignézett egy kivégzést, ez lehetett az. Utána a hatalmasok (Kádár János, Péter Gábor, Farkas Mihály) elővezették, és szórakozásból gúnyt űztek a megkínzott főpapból. De hamarosan őket is letartóztatták, elítélték, börtönbe zárták. A diktatúra gépezetének fogaskerekébe kerültek sorra a diktátorok. (Gondoljunk a francia forradalom szép eszméire és azok gyakorlati elfajulására: „a forradalom felfalta saját gyermekeit”.)

A *Zárószó* reflexióival csak részben értek egyet. Igaz, hogy a közéletben a „*minden vagy semmi*” stratégiája ritkán vezet célhoz, és hogy Mindszenty politikai nézeteit (legitimizmusát) és merev magatartását még nem kommunisták is bírálták, mondván, hogy a világ és az Egyház változott, míg ő börtönben vagy az *amerikai követségen* másfél évtizedig félrabságban szenvedett. Mintha Balogh Margit is (1192–1194) ez utóbbi bírálókhöz csatlakozna. „Ha tudomásul is vette Mindszenty, hogy közvetlenül nem vehet részt a politika formálásában, de a Kádár-rendszert nem ismerte el és arra az igényre is folyamatosan emlékeztetett, hogy Magyarország hercegprímása/prímása státuszából eredően ő a magyar nép egyetlen »legitim« politikai és szellemi vezetője. Ahogy idősödött, a követség bezártságában gondolatai folyvást visszatértek a prímási funkció közjogi szerepéhez.” Majd enyhítve a bírálaton, hozzáfűzi: „A különleges – ami a 21. századból nézve már lehet anakronisztikus, ugyanakkor most is őszinte és mély hittel átélt – küldetéstudat a bíboros magatartásán is átsugárzott.” Valójában az amerikai követségről küldött sűrű levelezésében az ország *valós, súlyos erkölcsi* helyzetét tárta fel; *miért véteke az*, hogy ezt „Magyarország nevében” tette? Mert az „igazságot” kereső történész így folytatja: Követségi leveleiben „szüntelenül ostromozta a kommunista rendszerek vallásellenességét és a magyar egyház üldözését, illetékesnek tartotta magát, hogy

---

<sup>9</sup> Véleményemet bőven kifejtettem az *Ostpolitik*ről szóló könyvemben. Részletesen elemeztem az *Ostpolitik* kibontakozását, XXIII. János és VI. Pál szándékait, A. Casaroli és G. Cheli szerepét, és e politika Mindszenty bíboros sorsára vonatkozó kihatásait. Végkövetkeztetésem ez volt: a „diplomácia egyháza” a *modus vivendi* keresésében megfelelt a „vértanúk egyházáról”.

<sup>10</sup> Vö. Szabó Ferenc SJ, „Az Ostpolitik mérlegéhez” in *A Vatikán keleti politikája közelről, Az Ostpolitik színe és visszája*, IV. fejezet, 225–281.

»nemzeti, jogi, gazdasági, vallási és erkölcsi szempontból Magyarország nevében« beszéljen». Így összegzi a történész egyesek vádját, újra csak megkérdőjelezve a félrabságban szenvedő, primás *illetékességét*, belekötve információi *pontatlanságába*. Majd Balogh Margit helyrebillenti az egyensúlyt: „Nem önös cél, hanem az ország és az egyház szabadsága iránti határtalan vágy vezérelte akkor is, amikor túlzásokba esett, hiszen a sajtóból vett adatait nem állt módjában ellenőrizni.”<sup>11</sup>

„A Kádár-rendszert nem ismerte el.” Ez a megállapítás vádként hangzott el. Nem ismerte el, mert lényegében ismerte, a követségről is figyelte a szomorú magyar valóságot. Ha túlzott is a megtorlások emlegetésével, deportálások számának növelésével, a tényeket nem lehetett tagadni. Mert az elnyomás (megtorlások!), az egyházüldözés '56 után is tartott, és a Kádár-féle „gulyáskommunizmus” csak a naiv nyugatiakat téveszthette meg. Szerzetesek (például jezsuiták) sorozatos letartóztatása folytatódott még az 1964-es részleges megegyezés előtt, alatt és után is.<sup>12</sup>

Balogh Margit ezt jegyzi meg Mindszenty mentésére (1394): „A változások irányát (bolsevizálódás) helyesen látta, politikailag ő bizonyult a tisztánlátóbbnak, de nem tudott belenyugodni abba, hogy azon nem változtathat. (...) Útja így a kiépülő diktatúrával szemben szükségszerűen vezetett összeütközéshez, az összeütközés pedig – legalább politikai értelemben – bukáshoz. Az erkölcsi győzelem azonban az övé, amennyiben az utókor benne látja a modern kori önkényuralmi rendszerekkel való szembenállás példáját.” Megint a két szélsőség ugyanazon személy magatartásáról két szempont szerint: „politikai bukás” – „erkölcsi győzelem.”

Kritikusan olvasom a továbbiakat (1395–1396). Szerzőnk először *elismeréssel* szól Mindszenty hitének szilárságáról, akaraterejéről, aki kész volt életét is adni az „ügyért”, majd így folytatja: „Ám épp ebből a *kikezsdhetetlen elvi következetességéből eredt politikai gyengesége* is. Mindezért Mindszentynek súlyos árat kellett fizetni. Hősiességéért elnyerte ugyan a *fehérmártír-koszorút*, de ebből sem neki, sem a katolikus papságnak, sem a hívőknek *nem származott előnye*. A második világháború utáni korszak kulcsszavává a *kompromisszum* vált. Az atomfegyverek árnyékában ez lett a *világ túlélésének játékszabálya*.”

Az általam kiemelt fogalmak ismételten jelzik a Szerző értékítéletét és az általa megfogalmazott dilemmát: szilárd hit – politikai gyengeség, vértanúság – kompromisszum. Tehát a túlélés végett kötött kompromisszumok azok az értékek, amelyeket nem fogadott el a „hajlíthatatlan” Mindszenty, alkalmat adva így ellenfeleinek a közvélemény áthangelására. Balogh Margit megismétli a sokszor elhangzott *hamis dilemmát*: Vajon mi az egyház feladata a konkrét magyar helyzetben, az ellenséges politikai közegben és társadalomban: „*a lelki gondozás – vagy a politikai ellenállás*”? Azért lep meg ez a primást bíráló kérdésfelvetés, mert a Szerző monográfiájában – egy nagyon egyoldalú véleményt ellensúlyozva – többször kiemelte, hogy Mindszenty elsősorban *lelképásztorként a lelkek javát és Egyháza*

<sup>11</sup> Itt Mindszenty az '56-os forradalom utáni retorziókról, a deportáltakról túlzó adatokat rögzített.

<sup>12</sup> Minderről lásd Szabó Csaba, *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, SZIT–MOL, Bp., 2005; Bánkuti Gábor, *Jezsuiták a diktatúrában*, L'Harmattan, Bp., 2011; Szabó Ferenc SJ–Lázár Kovács Ákos (szerk.), *Pálos Antal emlékezete*, SZIT, Bp., 2009.

*jogainak védelmét* kereste, tehát célja *nem a politikai ellenállás* volt, *hanem* minden üldözött, szenvedő ember *jogainak védelme*. E jogokért harcolt, ezért bírálta a kialakuló diktatúrát, és ezért tetette el láb alól a diktátor Rákosi, és ítélték el koncepció perben mint a rendszert megdönteni akaró „összeesküvőt”.

Következik (a vádnak beillő) kérdések sorozata a főpásztor ellen. Szerzőnk szerint Mindszenty a „*lehetséges optimum*” helyett az „*elvi maximumhoz*” ragaszkodott, „amikor az már belső táborokra szakadással fenyegetett és gyengítette az egyház hosszú távú hatékonyságát”.

Sajátos „*dialektikája*” (vagy a „*kötéltánc*” logikája) szerint Balogh Margit a következőkben ismételten *elismeri* a rendíthetetlen Mindszenty érdemeit a szenvedő, üldözött, jogfosztott emberek, valamint a vallásszabadság, az egyház működési szabadsága és a nemzeti érdekek védelmében, *majd kifogásolja*, hogy a korszak még demokratikusnak mondható törekvéseit (a Kisgazdapárt, Barankovics István, Varga Béla, Nagy Ferenc politikai vonalát) nem tudta elfogadni. Erre csak egy sokatmondó tény említék: e valóban demokratikus irány képviselői – látván sorsukat – külföldre menekültek az erősödő diktatúra elől! Balogh Margit a bírálat után Mindszenty felmentést így fogalmazza meg: „*Mégis, minden ellentmondásával együtt az adott történelmi pillanatban Mindszenty József, egy konzervatív-legitimista főpap volt az, aki ténylegesen védte a demokrácia értékrendjét – szemben azokkal, akik harsányan hirdették magukról, sőt rendszerük, a népi demokrácia magasabb minőségéről szónokoltak, ám ténylegesen diktatúrát építettek.*” (Kiemelés az eredetiben.)

„*Minden ellentmondásával együtt*”? – Miért bűn az, hogy ellene mondott az akkor erősödő diktatúrának?

A Szerző tovább kérdez (1397): „*Történelmi távlatokban vajon mi mentette meg inkább az egyházat, mi biztosította a túlélést? A kompromisszumok, a behódolások vagy a mártírium?*” Mindszenty utóda, Lékai László bíboros választott: a *reálpolitikát* helyezte a *vértanúság* elé.<sup>13</sup>

Nem folytatom a Szerző morfondírozását a *két út közötti konkrét választásról*, csak annyit jegyzek meg: *nem osztom* azt a megállapítást, *hogy „az utókor szemében [e választás] szinte jelentőségét veszti”*.

Itt ismét Balogh Margit saját vállalkozását jellemző hasonlata jut eszembe, a választás általa javasolt két lehetősége kapcsán: „*Ez egyfajta kötéltánc két épület között a mélység fölött, meg kell próbálni nem lezuhanni.*”

A *Zárószó* utolsó oldalán (1400) Balogh Margit a II. Vatikáni zsinat lelkiismeretről (*Gaudium et spes*, 16), valamint a vallásszabadságról (*Dignitatis humanae*, 3) szóló tanítását idézi, majd megállapítja: „*Ha figyelmesen olvassuk újra és újra ezeket az*

---

<sup>13</sup> Itt eszembe jut egy magánbeszélgetésem a Vatikáni Rádiónál az Amerikából hazatért Lékai László bíborossal. Mindszenty utódát az amerikai magyar emigránsok keményen bírálták a „kis lépések” kompromisszumos politikája miatt. Kiterítette asztalomra az *Amerikai Magyarok Vasárnapja* című nagy formátumú újságot. Ennek első oldalán fent Mindszenty színes fényképe, lent Lékai kisebb fekete-fehér fényképe. Lékai a cikk lényegét összefoglalta, majd a lapot tenyerével ütögetve nekem kijelentette: „*Ma reálpolitikusok kellene, nem vértanúk!*” – Megjegyzem még: *Paskai László* bíboros is bírálta Mindszenty merevségét, és a kompromisszum útját választotta.

igazságkeresésről szóló sorokat, akkor a valóban modern zsinat az – bármily meghökkentőnek is tűnik, hiszen látszólag pont ellentétes szellemiségek –, amely igazolja az intranzigens Mindszentyt. Mert ha nem csupán egyetlen síkon akarjuk értelmezni az ő életét, hanem mélyebben is, akkor tevékenységének, döntéseinek, később tépelődéseinek, sőt címével járónak tulajdonított »alkotmányos jogainak« gyökere az *igazságkeresés és a lelkiismereti kényszer. Az embert mint személyt »saját természete ösztökéli és készíteti az igazság keresésére«*. Mindszenty szándékainak őszintesége megkérdőjelezhetetlen. *Ugyanakkor az igazság keresésének útján és a lelkiismeretben meghozott döntései lehetnek tévesek is, amire egy történésznek rá kell mutatnia.*» (Az utolsó mondatot én emeltem ki – Sz. F.) De, kérdem én: Mi az igazság, illetve az igazságtól eltérő tévedés, amelyet a történész mutat meg a lelkiismeretes, de az igazságtól eltérő keresőnek (a jelen esetben Mindszentynek)? Milyen alapon, milyen normához viszonyítva bírálja el a történész, hogy bizonyos döntésekben, választásokban a kérdéses – lelkiismeretét követő – személy tévedett, objektíve rossz megoldást választott? Milyen összefüggés van a történés/történelem és az igazság között?

\*

A hegeli idealizmus szerint az igazság az Eszme kibontakozása, az Abszolút Szellem fejlődése a végső kiteljesedés felé. A fiatal Marx az idealista Hegel dialektikáját a történelmi materializmusba gyúrta, visszautasított minden transzcendenciát, de azért azt állította, hogy megoldja a történelem rejtélyét, megszüntetve az ember elidegenedését. Ám a történelmi *materializmus* nem mondhat semmi biztosat a történelem végpontjáról, amint ezt a háború után az ateista J.-P. Sartre magyarázta az ateista Lukács Györgynek egy híres vitában.<sup>14</sup> A haladás, fejlődés irányáról sem beszélhet a materialista, aki egy szem a történelmi változás láncolatában, és így nem ismeri a véget, a teljes történetet, és ezért nem tudhatja, mi a jobb, a célravezető. Talán ezt vallja eszménynek: az igazsághoz közelít az, ami az ember elidegenedését megszünteti, nagyobb szabadságát biztosítja, a demokráciát, a közjót, a nép javát szolgálja. A gyakorlatban a cél a hatalom megszerzése, vagy a párt érdekeinek biztosítása a könyörtelen osztályharc, az ellenfél megsemmisítése eszközeivel. Maga az igazság gazdasági-politikai jellegű: a történelem által közvetített. A marxizmus számára tehát az igazság kritériuma a praxis, a társadalmi és politikai hatékonyság. Az igazság a történelem terméke, tehát viszonylagos, megkérdőjelezhető.

H.- I. Marrou francia filozófus a *történelmi megismerésről* szóló könyvében<sup>15</sup> megmutatta, hogy a *pozitivist* történelemtudomány a történelmet, a „tényeket” úgy akarta tekinteni, mint a természettudományos tapasztalat tárgyát, és az ilyen (empirikus) objektivitást az igazság legfőbb és egyetlen kritériumának fogadta el. E szemlélet számára csak a „*történelmi igazság*” létezik. De a történelmi tényeket, amelyek az emberi szabadságtól is függenek, nem lehet a fizikai valóságok mintájára felfogni.

<sup>14</sup> Vö. Szabó Ferenc SJ, *Mai írók és gondolkodók*, Louvain, 1965, 199–202.

<sup>15</sup> Henri-Irénée Marrou, *De la connaissance historique*, Seuil, Paris, 1954, 222–223.

Valójában nincs teljesen „objektív” történetírás: a megtörtént valóság/igazság közvetítését mindig befolyásolja a történetíró világnézete, pártállása, esetleg érdeke, előítélete – kezdve a tények rögzítésén, kiválogatásán, a meghatározott szempontú értékelésig és értékítéletig.

Itt idézem Szabó Csaba történészt, a Magyar Nemzeti Levéltár főosztályvezetőjét, aki Balogh Margit monográfiájának bemutatóján rámutatott *a történész nagy felelősségére*: „Munkája közben nemcsak a szakmai követelményekre kell tekintettel lennie, hanem a végeredmény társadalmi üzenetére is. A történetírónak mindig kétféle kihívással kell szembenéznie. Számolnia kell a társadalmi elvárásokkal, igazságérzettel és a közvéleményben már elfogadott, a tényektől gyakran független ítéletekkel, de számat kell vetnie a politika felől érkező nyomással is. Különösen így van ez napjaink emlékezetpolitikai vitáiban, amelyekből világosan látszik, hogy a politikusok a kutatás eredményeit rugalmasan kezelve, érdekeik és kommunikációjuk alátámasztására kívánják felhasználni a tudományos műveket. A történésznek azonban a közvélemény és a politika elvárásaival szemben a mindenkor ellenőrizhető tények apostolának kell lennie. A tényekhez való hűség nem jelent egyfajta értéksemlegességet vagy illuzórikus objektivitást, de jelenti azt a közös és biztos alapot, ahol a párbeszéd a szakma, a politika és a történelem »fogyasztói«, a közvélemény között kialakulhat.”<sup>16</sup>

\*

Végül röviden megfogalmazom válaszomat Balogh Margit fentebb felvetett *dilemmájára*. Hitünk szerint az *Egyház túlélését* végig a történelemben, a sokfajta üldöztetés közepette is – a hierarchia hiányakor is,<sup>17</sup> vagy vezetői árulása, kompromisszumai ellenére – a feltámadt Krisztus Lelke, az egyházi Testben működő Szentlélek biztosítja. A zsinat egyháztana szerint (*Lumen gentium*, 8) Krisztus Egyháza szent, mert a Szentlélek élte, és benne szentek tanúskodnak az isteni életről, ugyanakkor az egyházi Testnek bűnös tagjai vannak, ezért állandó reformra megújulásra szorul: az földön vándorló egyház – Isten újszövetségi népe – a bűnbánat útját járja. Az éltető Lélek tanúi nem a „reálpolitikusok”, kompromisszum-keresők, hanem a szentek és a vértanúk.

Balogh Margit a *Zárzó* utolsó mondataival szépen megfogalmazta a magyar mártír bíboros *nekünk szóló üzenetét*: „Mindszenty József a magyar történelemben ritka személyes autoritással és fölényes erkölcsi erővel képviselte meggyőződését, szó szerint az utolsó szívdobbanásig. Élete méltán magasztosult a diktatúrákkal szembeni ellenállás jelképévé és a hűség példájává, aki mindenkor hű maradt Istenéhez, egyházához, hazájához és népéhez.”

---

<sup>16</sup> [Megjelent Balogh Margit Mindszenty monográfiája ...](#)

[barankovics.hu/cikkek/.../megjelent-balogh-margit-mindszenty-monografia...](#)

<sup>17</sup> Casaroliék keleti politikájának egyik sarkpontja volt a megüresedett püspöki székek betöltése, ezért sokszor kompromisszumot kötöttek a kommunista hatalommal. Pedig éppen a II. Vatikáni zsinat egyházképe (*Lumen gentium*) tette át a hangsúlyt a hierarchiáról a világiak, Isten újszövetségi népére. Ezt az örök haza felé vándorló népet a feltámadt Krisztus Lelke élte és vezérli minden viszontagságon keresztül.